

УДК 159.953.5

Смутьсон Марина Лазарівна, член-кореспондент НАПН України,

доктор психологічних наук, професор, завідувачка лабораторії нових інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ В КОНЦЕПЦІЇ НАВЧАННЯ Ю.І.МАШБИЦЯ

Анотація

В статті розглянуто поняття психологічних механізмів навчання, визначені провідні психологічні механізми навчання, запропоновані Ю.І.Машбицем, а також проаналізована специфіка функціонування цих психологічних механізмів у дистанційному навчанні. Показано, що ключовими поняттями в концепції психологічних механізмів Ю.І.Машбиця є система, взаємодія, управління, діяльність. Психічні явища і процеси пропонується розглядати як системи і підсистеми. Визначено, що механізм системи в цій концепції тлумачиться як теоретичний конструкт, який описує взаємодію компонентів системи, що забезпечує її функціонування. Якщо система є предметом психології, ці механізми мають описувати взаємодію на психологічному рівні, тобто виступати як психологічні механізми. Взаємодія вчителя і учня на рівні здійснюваних ними діяльностей в концепції навчання Ю.І.Машбиця тлумачиться як управління. Проаналізовано запропоновані Ю.І.Машбицем три провідні механізми навчання, а саме зворотний зв'язок, довизначення учіннєвої задачі, а також динамічний розподіл функцій управління учіннєвою діяльністю між учнем і вчителем. Визначено специфіку функціонування цих механізмів у дистанційному навчанні. Показано, що психологічні механізми працюють на розвивальний характер навчання, забезпечуючи цілеспрямований, необернений та закономірний процес змін, а в понятті про психологічні механізми операціоналізується процесуальність

психіки та психічних утворень, адже процес як рух, а рух як розвиток системи є неможливим без механізмів системи.

Ключові слова: *психологічний механізм, навчання, розвиток, зворотний зв'язок, учіннєва діяльність, до визначення учіннєвої задачі, динамічний розподіл функцій управління.*

Смольсон Марина Лазаревна, член-корреспондент НАПН України, доктор психологических наук, профессор, заведующая лабораторией новых информационных технологий обучения Института психологии имени Г.С. Костюка НАПН Украины

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ В КОНЦЕПЦИИ ОБУЧЕНИЯ Е.И. МАШБИЦА

Аннотация

В статье рассмотрено понятие психологических механизмов обучения, определены ведущие психологические механизмы обучения, предложенные Е.И. Машбицем, а также проанализирована специфика функционирования этих психологических механизмов в дистанционном обучении. Показано, что ключевыми понятиями в концепции психологических механизмов Е.И. Машбица являются система, взаимодействие, управление, деятельность. Психические явления и процессы предлагается рассматривать как системы и подсистемы. Определено, что механизм системы в этой концепции трактуется как теоретический конструкт, который описывает взаимодействие компонентов системы, обеспечивающее их функционирование. Если система является предметом психологии, эти механизмы должны описывать взаимодействие на психологическом уровне, то есть выступать как психологические механизмы. Взаимодействие учителя и учащегося на уровне осуществляемых ими деятельностей в концепции обучения Е.И. Машбица трактуется как управление. Проанализированы предложенные Е.И. Машбицем три ведущие механизмы обучения, а именно обратная связь, доопределение учебной задачи, а также динамическое распределение

функций управления учебной деятельностью между учащимся и учителем. Определена специфика функционирования этих механизмов в дистанционном обучении. Показано, что психологические механизмы работают на развивающий характер обучения, обеспечивая целенаправленный, необратимый и закономерный процесс изменений, а в понятии о психологических механизмах операционализируется процессуальность психики и психических образований, так как процесс как движение, а движение как развитие невозможны без механизмов системы.

Ключевые слова: *психологический механизм, обучение, развитие, обратная связь, учебная деятельность, доопределение учебной задачи, динамическое распределение функций управления.*

Smulson Marina Lazarivna, corresponding member NAPS of Ukraine, doctor of psychological sciences, professor, Head of Laboratory of New Information Technologies of education Institute of Psychology G.S. Kostiuk NAPS of Ukraine

PSYCHOLOGICAL MECHANISMS IN THE EDUCATION CONCEPTION OF YU.I.MASHBYTS

Summary

The article considers the concept of psychological mechanisms of education, the leading psychological mechanisms of studies offered by Yu.I.Mashbyts. The specific of functioning of these psychological mechanisms in the distance learning also analyzed. It is shown that key concepts in Yu.I.Mashbyts conception of psychological mechanisms is the system, co-operation, management, activity. Psychic phenomena and processes are proposed to be considered as the system and subsystem. Determined is that the system mechanism of this concept is interpreted as a theoretical construct that describes the interaction of the system components providing its functioning. If the system is a matter of psychology, these mechanisms

should describe the interaction at the psychological level, that to be psychological mechanisms. Co-operation between teacher and student at the level of performed activities in the Yu.I.Mashbyts's conception of education is interpreted as management. Three major educational mechanisms, suggested by Yu.I.Mashbyts, such as feedback, additional determination of learning task, and dynamic division of learning activities functions management between students and teachers are analyzed. The specific of functioning of these mechanisms in distance education is shown. It is shown that the psychological mechanisms are working on the development nature of education, providing a focused, irreversible and natural process of change. In the concept of psychological mechanisms the fact of process character of psyche and mental formations is operationalized. The process as a movement and a movement system as development is impossible without the mechanisms of the system.

Keywords: *psychological mechanism, education, development, feedback, learning activity, additional determination of learning task, dynamic division of management functions.*

Постановка проблеми. 19 червня 2014 року виповнилося б 85 років Ю.І.Машбицю, видатному українському психологу, фахівцю з проблематики психології навчання та психологічних проблем інформатизації освіти. Ю.І.Машбиць був засновником досліджень у цьому напрямку в Україні, які й досі успішно ведуться в лабораторії нових інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Тому й планується у даний час переіменування цієї лабораторії в лабораторію інформаційних технологій імені Ю.І.Машбиця.

Одним із непересічних досягнень у дослідженнях Ю.І.Машбиця ми вважаємо теоретичний аналіз проблеми психологічних механізмів навчання [5, 6, 7] та втілення цих підходів у розробку систем комп'ютерного та дистанційного [1] навчання.

Метою даної статті є розгляд провідних психологічних механізмів навчання, запропонованих Ю.І.Машбицем, а також аналіз специфіки функціонування цих психологічних механізмів у дистанційному навчанні.

Не секрет, що поняття психологічних механізмів, будучи широко розповсюдженим і вживаним, у той же час не має усталеного і загальноприйнятого визначення. Більше того, часто цей вираз тлумачать як певну метафору, яка просто описує на художньому рівні щось, що стосується психічної реальності (див. більш докладно [2]). Однак Ю.І. Машбиць чітко вказував, що *психологічний механізм* – це не метафора, а теоретичний конструкт, і різниця між ними – в евристичній цінності [6], тобто значенні для постановки та проведення відповідних психологічних досліджень, реалізації підходів до психолого-педагогічного обґрунтування дидактичних рішень тощо.

Для відповідного аналізу не можна обійтися без розгляду узагальненого розуміння механізму в інших галузях науки і техніки.

Що ж таке взагалі механізм?

Суто технічне визначення стверджує, що це пристрій для передавання та перетворення чогось, що представляє собою систему елементів. З іншого боку, параметричний опис говорить про сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище. Інакше кажучи, йдеться про структурні характеристики об'єкта, процес як сукупність дій та операцій, а також про взаємодію структури та процесу. Сюди ж можна віднести результат, функції, соціальні умови реалізації діяльності. Виходить, що, орієнтуючись на параметричний опис, у поняття психологічних механізмів можна «загнати» всі аспекти психіки і діяльності. При такому підході втрачаються специфіка та евристична цінність, а відбувається просте дублювання понять та визначень.

За Ю.І. Машбицем, про механізм можна говорити тоді і тільки тоді, коли йдеться про систему. Інакше кажучи, психічні явища і процеси в контексті розгляду психологічних механізмів він пропонує розглядати як системи і підсистеми. Зазначимо в той же час, що він ніколи не брався за

загальнопсихологічне визначення механізму, а завжди зупинявся на розгляді психологічних механізмів навчання. «Ми розуміємо під механізмом системи навчання, - писав він, - теоретичний конструкт, який описує взаємодію компонентів системи, що забезпечує її функціонування. Якщо система є предметом психології, ці механізми мають описувати взаємодію на психологічному рівні, тобто виступати як психологічні механізми» [6, с.3].

Отже, першим аспектом, який є принциповим для розуміння психологічних механізмів навчання, є системність навчання. Важливим моментом при цьому є декомпозиція навчання, інакше кажучи, те, на які підсистеми воно членується, і як саме ці підсистеми взаємодіють. Як і будь-яке системне утворення, навчання припускає багато способів членування (наприклад, учень-учитель, або знання, вміння та навички тощо), однак не всі з них дозволяють проаналізувати саме психологічні механізми навчання.

Ю.І.Машбиць розглядає навчання як систему діяльностей – учіннєвої і навчальної. Зрозуміло, що учіннєва діяльність – це діяльність учня в системі навчання, а навчальна – діяльність учителя. Отже, психологічні механізми навчання описують взаємодію вчителя і учня на рівні здійснюваних ними діяльностей. В концепції навчання Ю.І.Машбиця ця взаємодія тлумачиться як управління. При цьому діяльність учня – це керована система, а вчителя – така, що керує (управляє). Засобами управління є навчальні впливи (основні і допоміжні), а способами функціонування, відповідно, учіннєвої діяльності – учіннєва задача, а діяльності навчальної – навчальна (про поняття задачі та учіннєвої задачі див. більш докладно [5])

Зафіксуємо певний проміжний висновок, відповідно до якого ключовими поняттями в концепції психологічних механізмів Ю.І.Машбиця є система, взаємодія, управління, діяльність тощо.

Наступним конкретним кроком в розгляді психологічних механізмів навчання є запропоновані Ю.І.Машбицем три провідні механізми, а саме зворотний зв'язок, довизначення учіннєвої задачі, а також динамічний розподіл

функцій управління учіннєвою діяльністю між учнем і вчителем [6, 7]. Причому зовсім не всі ці три механізми автор вважає специфічними саме для системи навчання.

Першим з психологічних механізмів навчання найчастіше аналізується механізм зворотного зв'язку. Цей механізм є загальним для будь-якої системи замкнутого управління, і саме він в концепції Ю.І.Машбиця доводить, що навчання можна і потрібно розглядати як управління. Крім того, неодноразово зазначалось принципове значення зворотного зв'язку в проектуванні навчання в системі інформаційних технологій. З новими викликами в цьому плані ми зустрілися при проектуванні середовищ дистанційного навчання, дистанційних курсів, коли сприйняття та, відповідно, реагування на події зворотного зв'язку в навчальній системі розірване у часі і просторі. Зазначимо зразу ж, що певної специфіки в системах дистанційного навчання набувають також і інші психологічні механізми.

Другий психологічний механізм навчання - довизначення учіннєвої задачі (навчального впливу) – Ю.І.Машбиць теж не вважає специфічним тільки для системи навчання. Він розглядає його як окремий випадок психологічного механізму довизначення задачі, що має місце в будь-якій системі управління, об'єктом якого є людина. Відповідно, «будь-який навчальний вплив із боку вчителя у вигляді задачі (основний навчальний вплив), явний або неявний, піддається учнем опрацюванню, внаслідок чого має місце розбіжність між задачею, що ставить учитель, і фактично розв'язуваною учнем задачею» [6, с. 6].

Зазначимо, що довизначення учіннєвої задачі є, за Ю.І.Машбицем, узагальненим законом навчання, інакше кажучи, воно має місце в системі навчання завжди, не тільки тоді, коли навчальні впливи надаються в неявній формі (наприклад, вивчити параграф 8), але й у явному вигляді: скажімо. розв'язати задачу № 37. В останньому випадку має принципове значення, як саме ця задача включається в систему особистісних смислів учня, тобто навіщо

він її розв'язує: щоб навчитися розв'язувати такі задачі, інакше кажучи, оволодіти узагальненим способом дії, чи одержати гарну оцінку, чи допомогти симпатичній дівчинці – сусідці по парті, яка не дуже розуміється на математиці...

Психологічний механізм довизначення учіннєвої задачі відбиває особливості внутрішньої детермінації діяльності, зумовлені особистісним смислом учня. І під впливом різноманітних інтелектуальних та мотиваційних чинників учень перетворює задану ззовні задачу на задачу у психологічному смислі, тобто не тільки опредмечує, але й осмислює власну учіннєву діяльність. «Довизначену задачу можна уявити як проекцію актуалізованих у даний момент у суб'єкта цілей-мотивів (вони відбивають як особистісний смисл учнів, так і певні ситуаційні чинники), а також інтелектуальних надбань (здібностей і здатностей, знань і умінь, суб'єктивного світу в цілому) на поставлену ззовні задачу» [7, с.7].

Отже, учень завжди залишається суб'єктом учіннєвої діяльності, навіть в умовах жорстко детермінованої системи управління. А роль суб'єктної активності учня при дистанційному навчання перебільшити важко.

Крайнім випадком довизначення учіннєвої задачі є її перевизначення. Воно відбувається тоді, коли учень повністю змінює задачу, яку поставив учитель, і розв'язує іншу. Саме можливість перевизначення учіннєвої задачі сприяла тому, що багато дидактів вважали і механізм довизначення суто негативним явищем. Однак і перевизначення за певних умов, - зазначав Ю.І.Машбиць, - може сприяти досягненню навчальних цілей, особливо віддалених, таких як розвиток мислення, уяви, рефлексії, оволодіння учнями власною діяльністю. Виходить, що проектування навчання має бути спрямовано на використання не тільки механізму довизначення учіннєвих задач, явища самостійного розширення задачного простору і предметного змісту, але й навіть на перевизначення задач відповідно до власних особистісних смислів, віддалених цілей, і не тільки навчальних, а також

життєвих, особистісних тощо. Це особливо стосується навчання дорослих, в процесі якого аналізовані психологічні механізми виступають більш специфічно і виразно.

Ми зустрілись з необхідністю такого проектування при створенні дистанційних курсів з психологічним змістом – курсів інтелектуального розвитку дорослих, життєвого успіху, інтелектуальної підтримки людей похилого віку [1].

Психологічний механізм динамічного розподілу функцій між учнем і вчителем є, за Ю.І.Машбицем, третім із найважливіших механізмів навчання. Його принципова особливість полягає в тому, що він акцентує увагу на оволодінні учнями функціями управління своєю діяльністю і забезпечує смисловий перехід від учіннєвої діяльності, яка здійснюється в рамках навчальної, до самонавчання. Інакше кажучи, йдеться про перехід від розвитку в умовах управління, спроектованого ззовні, до саморозвитку, самостійно спроектованого його суб'єктом.

Ще одним цікавим феноменом, який висвітлює психологічний механізм динамічного розподілу функцій між учнем і вчителем, є розуміння самостійності учіннєвої діяльності не як її статичної, постійної характеристики, а як динамічної характеристики, як процесу, етапи якого залежать від певного розподілу функцій управління між учителем і учнем.

У дистанційному навчанні, у якому учень постійно володіє майже усіма зовнішніми важелями управління, а учителю залишаються тільки малопомітні внутрішні важелі, такий розгляд самостійності як динамічної характеристики набуває особливого значення.

Працюючи разом, синергійно, указані психологічні механізми навчання забезпечують становлення учіннєвої діяльності, загалом рух і розвиток усієї системи навчання.

Зупинимось далі на специфіці розгляду описаних психологічних механізмів навчання в ситуації навчання дистанційного, коли йдеться про віртуальне освітнє середовище.

Відомо, що одним із найскладніших моментів аналізу ефективності дистанційного навчання є визначення на відстані того, чи здійснюється діяльність дійсно як учіннєва, чи не мігрує вона без постійного супроводу вчителя до пізнавальної (або трудової), що не є поганим само по собі, однак нівелює відповідну навчальну діяльність, у межах якої здійснюється. За Ю.І.Машбицем, для пізнавальної діяльності найбільш значимим соціальним продуктом є зовнішній, причому передбачається, що одержаний продукт може (і буде) використаний іншими людьми. Для учіннєвої діяльності, навпаки, важливим є продукт внутрішній, тобто відповідні зміни у суб'єкті, тобто в учні. Нагадаємо, що основними ознаками учіннєвої діяльності є те, що в ній провідне значення має внутрішній продукт, і цей продукт відповідає меті (функції) учіннєвої діяльності.

Якщо ж такої відповідності немає, то має місце певна квазидіяльність. В процесі набуття такої відповідності квазидіяльність переходить до власне діяльності. Наприклад, учень вбачає свою мету в розв'язуванні задачі, а не в засвоєнні способу її розв'язування. Тоді його діяльність є квазіучіннєвою. Надалі, коли він поставить собі за мету засвоїти цей спосіб, діяльність перетворюється на учіннєву. Інакше кажучи, від напрямку до визначення учіннєвої задачі залежить, у свою чергу, і повноцінність відповідної діяльності, її ознаки, як такої.

Далі будь-яка учіннєва діяльність розвивається, відбувається, за словами Д.Б.Ельконіна, її становлення [11]. Учень стає повноцінним суб'єктом власної учіннєвої діяльності, зменшується необхідність в зовнішній допомозі, і в найбільш зрілій формі вона перетворюється на *самонавчання*, тобто набуває багатьох рис пізнавальної діяльності (у тому сенсі, що учень сам набуває ці знання). Однак якщо собі за мету учень продовжує ставити набуття або навіть

відкриття нових знань, його діяльність залишається по суті учіннєвою. Однак, оскільки при цьому діяльність має певні схожі риси з пізнавальною, ми її вважаємо також і квазіпізнавальною. Однак коли він усвідомить, що основний продукт його діяльності – не зміни в собі, а власне знання, квазіпізнавальна діяльність перетворюється на пізнавальну.

Ще однією суттєвою ознакою розрізнення пізнавальної діяльності та високих рівнів учіннєвої (самонавчання) є не набуття, або навіть засвоєння знань (це ознака пізнавальної), але й їх перетворення на засоби діяльності, засоби розв'язування задач [8].

Отже, принциповим моментом тут є напрямок «міграції», становлення, розвитку учіннєвої діяльності, яку здійснює дистанційний учень у процесі навчання. У своїх розвинених формах вона має перетворитися на самонавчання (з елементами квазіпізнавальної діяльності), але аж ніяк не на пізнавальну. Останній випадок може бути цікавим з психологічної точки зору, але дискредитує дистанційне навчання як «рамкову» систему учіннєвої діяльності дистанційного учня. Система дистанційного навчання потребує в останньому випадку відповідного доопрацювання в напрямку адекватного забезпечення функціонування відповідних психологічних механізмів.

Ми вже показали раніше, що такий процес не завжди відбувається без адекватних парадигмальних змін, адже специфіка функціонування психологічних механізмів навчання, зокрема, механізму динамічного розподілу функцій управління у дистанційному навчанні надзвичайно своєрідна, вона сприяє поляризації учіннєвої діяльності від повністю несамотійної (контрольні роботи та реферати «скачуються», завдання за учня виконують інші учні, батьки, вчителі, дружина, співробітники, друзі тощо) до повного перебирання учнем на себе функцій управління учіннєвою діяльністю (тобто дійсного самонавчання) [9]. В ситуації просторового і часового розриву між учнем і тьютором інакше працює і психологічний механізм зворотного зв'язку. А напрям довизначення учіннєвої задачі може визначатися не тільки

особистісними смислами учня, але й специфікою його ставлення до ситуації дистанційного навчання загалом, і значно більше залежати від мотиваційної підструктури, ніж від предметного змісту задачі [10]

Особливо яскраво дистанційна специфіка психологічних механізмів навчання виявляється на прикладі спеціально розроблених курсів розвитку, в яких досягнення так званих віддалених навчальних цілей є не побічним, а прямим продуктом навчання. Це стосується курсів розвитку на ґрунті оволодіння відповідними психологічними компетенціями. Саме такими є розроблювані нами і нашими співробітниками дистанційні курси психологічних компетенцій успішності (www.moodle.dlc-success.org), а також комунікативної компетентності та інтелектуальної підтримки людей похилого віку, інтелектуально-творчий тренінг (www.moodle.newearning.org.ua).

Ми проілюструємо сказане на прикладі фрагменту дистанційного курсу «Інтелектуально-творчий тренінг». Так, для діагностування становлення метакогнітивних компонентів інтелекту, таких, як децентрація, рефлексія, самостійна постановка задачі (див. докладніше [1, 8, 9]), ми використовували такі запитання для самоконтролю з конструйованими відповідями:

- Що таке рефлексія?
- Що таке інтелектуальна децентрація?
- Чим відрізняється задача від проблеми?
- Чому проблеми важливіші за рішення?

І хоча йдеться про розвиток надзвичайно складних метакогнітивних конструктів, які у звичайному навчанні не завжди входять навіть до віддалених цілей, у більшості відповідей наших учнів ми побачили становлення учіннєвої діяльності з міграцією до самонавчання. Ознаками цього є, *по-перше*, адекватні за змістом відповіді, однак такі, які розвивають думку, обґрунтовують її, розглядають з різних точок зору, інакше кажучи, демонструють процес розвитку рефлексії та децентрації вже у побудові власних відповідей на

контрольні та інші завдання. Можна сказати, що на цьому матеріалі ефективно функціонує механізм до визначення учіннєвої задачі:

Приклади відповідей (зворотний зв'язок).

Досл. В. Ш.

«Рефлексія – це метакогніція, функція якої – усвідомлення структури власних дій. Інакше: прожектор своєї свідомості ми наводимо не на мету дії (як завжди), а на структуру власних дій (що і чому я роблю, чи можна робити інакше...)».

«Децентрація дозволяє суб'єкту збагатити своє пізнання тим, що вказує на можливість інших точок зору, крім власної. Тим самим фіксується варіативність своєї точки зору (раз можливі інші, то й у мене може змінюватися...)»

«Задача і проблема – цікаве і корисне розрізнення. Різницю можна побачити у двох аспектах. У пізнавальній площині задача має спрощену, схематизовану структуру, проблема більш багата, невизначеність у проблеми вища». У мотиваційній площині: задача ближча до дії, до вчинка».

Досл. В.Н.

«Щоб почати розв'язувати задачу, потрібно спочатку побачити проблему, відчути, розпізнати. Адже не розпізнавши проблему, ми можемо невірно розв'язати задачу, і проблема залишиться, а час і сили уже витрачені, все одно щось не так, щось мучить».

По-друге, психологічний механізм динамічного розподілу функцій управління між учителем і учнем ілюструють спроби побачити лакуни у запропонованій знаннєвій концепції, критично поставитися до неї, знайти «слабкі місця».

Так, відповідаючи на запитання, чим саме є корисним запропонований підхід до інтелекту, досл. О.П. пише: «Не можна чітко відповісти на це запитання, тому що в концепції немає розрізнення близьких понять, таких, як інтелект, розум, ум тощо».

По-третє, ознакою синергійного функціонування всіх психологічних механізмів навчання і відповідного становлення учіннєвої діяльності є адекватна «інтелектуальна» самооцінка як безумовний крок до самонавчання (маються на увазі відповіді на кшталт: це ще потребує осмислення, я раніше це не розумів, тільки почав думати над цим). Наведемо приклади.

Досл. Г.Б.

«Ці знання про інтелект важливі для життя тому, що по них ми будуємо своє життя більш успішно, розумніше, не як завгодно. Так думаю, тому що до цього часу я цього не знала так докладно. Якщо і було щось у голові, щось аналізувала, але не знала з чим і як його їсти».

Досл. О.Б

«Ці знання дають мені можливість по-новому подивитися на спілкування з оточуючими. Наприклад – обговорення з кимось питань, коли у людей різна думка. Розуміючи тепер, що мій досвід збагачується саме тому, що я знайома з думкою інших, я відчуваю до людей вдячність. Тепер я розумію, у чому цінність відмінності думок. Розумію, що знання різних думок і варіантів приводить до прийняття більш виважених рішень на роботі і в житті. І переконуюсь на власному досвіді, розумію, що вичленення з проблеми задачі, чітка її постановка, дійсно виводить зі стану «мене мучить проблема» і приводить до рішення і змін у житті. Отже, ці знання дають можливість переглянути наявний досвід, оцінити його важливість, використовувати нове для руху вперед».

Досл. В.Н.

«Ці знання є важливими, щоб зрозуміти, що саме потрібно усвідомити, а усвідомивши, висувати різні життєві задачі та різні способи їх вирішення. Бути впевненими, що це можливо, уникнути тупікових, креативіти, так би мовити. Усвідомити, де ми зараз знаходимося по життю, чому ми тут зараз знаходимося, подивитися на себе і свої проблеми іншими очима, з інших, неочікуваних боків».

Отже, психологічні механізми працюють на розвивальний характер навчання, тісно взаємодіючи з цілеспрямованим, необерненим та закономірним процесом змін, інакше кажучи, розвитком [3,4,12]. Самонавчання як найвищий суб'єктний рівень навчання, про яке йшлося вище, кореспондує у даному випадку з саморозвитком як найвищим рівнем розвитку, забезпечуючи його знаннєвий ресурс, ресурс засобів діяльності тощо. Тому в понятті про психологічні механізми операціоналізується процесуальність психіки та психічних утворень, адже процес як рух, а рух як розвиток системи є неможливим без механізмів системи. На прикладі системи навчання це показано в концепції Ю.І.Машбиця.

Висновки. Ключовими поняттями в концепції психологічних механізмів Ю.І.Машбиця є система, взаємодія, управління, діяльність. Психічні явища і процеси пропонується розглядати як системи і підсистеми. Механізм системи в цій концепції тлумачиться як теоретичний конструкт, який описує взаємодію компонентів системи, що забезпечує її функціонування. Якщо система є предметом психології, ці механізми мають описувати взаємодію на психологічному рівні, тобто виступати як психологічні механізми.

Проаналізувати саме психологічні механізми дозволяє підхід до декомпозиції навчання як до системи діяльностей – учіннєвої і навчальної. Відповідно, психологічні механізми навчання описують взаємодію вчителя і учня на рівні здійснюваних ними діяльностей, причому в концепції навчання Ю.І.Машбиця ця взаємодія тлумачиться як управління.

Запропоновані Ю.І.Машбицем три провідні механізми навчання, а саме зворотний зв'язок, довизначення учіннєвої задачі, а також динамічний розподіл функцій управління учіннєвою діяльністю між учнем і вчителем специфічно функціонують у дистанційному навчанні.

Психологічні механізми працюють на розвивальний характер навчання, забезпечуючи цілеспрямований, необернений та закономірний процес змін. Самонавчання як найвищий суб'єктний рівень навчання кореспондує з

саморозвитком (авторством власного розвитку), надаючи йому знаннявий ресурс, ресурс засобів діяльності тощо.

В понятті про психологічні механізми операціоналізується процесуальність психіки та психічних утворень, адже процес як рух, а рух як розвиток системи є неможливим без механізмів системи. В концепції Ю.І.Машбиця це показано на прикладі системи навчання.

Список використаних джерел

1. Дистанційне навчання: психологічні засади: монографія / [М.Л.Смұльсон, Ю.І. Машбиць, М.І.Жалдак та ін.]; за ред.. М.Л. Смұльсон, – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 240 с.
2. Кондратенко Л.О. Поняття про психологічні механізми: історико-теоретичний огляд / Л.О.Кондратенко // <http://www.newlearning.org.ua/content/12-cherivnya-2014r-vidbuvsya-teoretiko-metodologichniy-seminar-ponyattya-pro-psihologichni>
3. Костюк Г.С. Принцип развития в психологии / Г.С. Костюк // Методологические и теоретические проблемы психологии. – М.: Наука, 1969. – С. 118–152.
4. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С. Д. Максименко. – К. : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
5. Машбиць Ю.І. Психологічний аналіз навчання та управління учбовою діяльністю / Машбиць Ю.І. // Актуальні проблеми психології. Психологічна теорія і технологія навчання / за ред. С.Д. Максименка, М.Л.Смұльсон. – К.: Міленіум, 2006. – Т.8, вип. 2. – С. 194 – 202.
6. Машбиць Ю.І. Психологічні механізми навчання: теоретико-методологічні засади / Ю.І.Машбиць // Теорія і технологія проектування навчальних систем: Зб. наук. праць. – К, 2001. –Вип. 2. – С. 3 – 15.
7. Машбиць Ю.І. Психологічний механізм до визначення учбової задачі: сутність і евристичний потенціал / Ю.І.Машбиць // Теорія і технологія

проектування навчальних систем: Зб. наук. праць. – К, 2002. – Вип. 3. – С. 3 – 17.

8. Смульсон М.Л. Психологія розвитку інтелекту: монографія / Смульсон М.Л. – К.: Нора-Друк, 2003. – 298 с.

9. Смульсон М.Л. Психологічні особливості віртуального освітнього середовища / М.Л. Смульсон // Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання. / За ред. С.Д. Максименка, М.Л. Смульсон. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – Т.8. вип.5. – 132 с. – С. 95 – 107.

10. Смульсон М.Л. Довизначення задачі в навчальних середовищах / М.Л. Смульсон // Теорія і технологія проектування навчальних систем: Зб. наук. праць. – К, 2002. – Вип. 3. – С. 18 – 34.

11. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды / Д.Б. Эльконин – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.

12. Юдин Э.Г. Развитие / Э.Г. Юдин // Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия. – 1983.

References transliterated

1. Dystancijne navchannja: psyhologichni zasady: monografija / [M.L. Smul'son, Ju.I. Mashbyc', M.I. Zhaldak ta in.]; za red.. M.L. Smul'son, – Kirovograd : Imeks-LTD, 2012. – 240 s.

2. Kondratenko L.O. Ponjattja pro psyhologichni mehanizmy: istoryko-teoretychnyj ogljad / L.O. Kondratenko // <http://www.newlearning.org.ua/content/12-cherვნya-2014r-vidbuvsya-teoretiko-metodologichniy-seminar-ponyattja-pro-psyhologichni>

3. Kostjuk G.S. Princip razvitija v psihologii / G.S. Kostjuk // Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psihologii. – М.: Nauka, 1969. – S. 118–152.

4. Maksymenko S.D. Geneza zdijsnennja osobystosti / S. D. Maksymenko. – К.: Vydavnyctvo TOV «KMM», 2006. – 240 s.

5. Mashbyc' Ju.I. Psychologichnyj analiz navchannja ta upravlinnja uchbovoju dijalnistju / Mashbyc' Ju.I. // Aktual'ni problemy psihologii'. Psychologichna teorija i tehnologija navchannja / za red. S.D. Maksymenka, M.L. Smul'son. – K.: Milenium, 2006. – T.8, vyp. 2. – S. 194 – 202.

6. Mashbyc' Ju.I. Psychologichni mehanizmy navchannja: teoretyko-metodologichni zasady / Ju.I. Mashbyc' // Teorija i tehnologija proektuvannja navchal'nyh system: Zb. nauk. prac'. – K, 2001. – Vyp. 2. – S. 3 – 15.

7. Mashbyc' Ju.I. Psychologichnyj mehanizm dovyznachennja uchbovoi zadachi: sutnist' i evrystychnyj potencial / Ju.I. Mashbyc' // Teorija i tehnologija proektuvannja navchal'nyh system: Zb. nauk. prac'. – K, 2002. – Vyp. 3. – S. 3 – 17.

8. Smul'son M.L. Psychologija rozvytku intelektu: monografija / Smul'son M.L. – K.: Nora-Druk, 2003. – 298 s.

9. Smul'son M.L. Psychologichni osoblyvosti virtual'nogo osvith'nogo seredovyshha / M.L. Smul'son // Aktual'ni problemy psihologii': Psychologichna teorija i tehnologija navchannja. / Za red. S.D. Maksymenka, M.L. Smul'son. – K.: Vyd-vo NPU imeni M.P. Dragomanova, 2008. – T.8, vyp.5. – 132 s. – S. 95 – 107.

10. Smul'son M.L. Dovyznachennja zadachi v navchal'nyh seredovyshhah / M.L. Smul'son // Teorija i tehnologija proektuvannja navchal'nyh system: Zb. nauk. prac'. – K, 2002. – Vyp. 3. – S. 18 – 34.

11. Jel'konin D.B. Izbrannye psihologicheskie trudy / D.B. Jel'konin – M.: Pedagogika, 1989. – 560 s.

12. Judin Je.G. Razvitie / Je.G. Judin // Filosofskij jenciklopedicheskij slovar'. – M.: Sovetskaja jenciklopedija. – 1983.

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Авторське право (с) 2014 Smulson Maryna Lazarivna Смульсон Марина Лазарівна

Отримано: 02.06.2014

Відрецензовано: 15.06.2014

Опубліковано: 24.07.2014